

PG

P4 64

573 04 19 3

1201

NZ4

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Nas Jezik

The University
of Michigan
Periodical
Reading Room

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XIX, св. 2—3

БЕОГРАД, 1972.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) Бранислав Милановић, Глаголи на -ати са двојаким презентском основном	69—181
2) М. Павловић, Семантичке девијације и интерференције	119—134
3) М. Стевановић, С маргина двају прилога из два часописа	134—141
4) Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику (наставак)	142—154
5) Љубомир Поповић, О начинским реченицама са везником (а) да	155—164
6) М. Стевановић, Око облика допуне једног израза из правне терминологије	165—169
7) Д. Г. Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (наставак)	170—180
8) Језичке поуке	181—187

УРЕБУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уредбачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД
1972.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело” — Београд,
Вука Караџића 5

С МАРГИНА ДВАЈУ ПРИЛОГА ИЗ ДВА ЧАСОПИСА

И при читању часописа, књижевних, научних и других, као и при читању појединих књига, уосталом, а не једино при читању дневне штампе, пажњу читалаца често задржавају поједине језичке појаве којима је вредно не само посветити који редак у Нашем језику него широко отворити његове ступце за расправљање о њима. Читајући новообјављене књиге, часописе и листове читалац у њима налази и узорног језика и изврсног стила, о којима није само оволико довољно рећи, него би било колико правично толико и корисно и анализом стручњакâ показивати у чему су позитивне особине данашњег писања, тамо где се оне нарочито запажају, наравно. Па ипак је' од много већег значаја указивати на слабе стране језика, и стручним и научним тумачењима доприносити њихову смањивању и коначном нестајању из језика. Наш се часопис, узимајући за свој програм бригу око подизања културе стандардног књижевног језика, управо и обавезао да ће то чинити. Као један мали прилог извршавању тога задатка ми пишемо и ове редове.

О појавама о којима ће овде бити речи обично говоримо кратко у рубрици Језичке поуке нотирајући неисправности језика у реченицама где се оне јављају, објашњавајући у чему се огледају и како је до њих дошло, да на крају дамо исправан облик дотичне реченице. Али је, у свакоме случају, о негативним појавама у језику, да би их било све мање и да би се оне коначно уклониле из језика, много ефикасније писати опширно. Јер није довољно само предложити замену уз кратко образложење, него је често неопходно јасно изложити све што је потребно о природи језичких средстава којима не можемо бити задовољни и стручно образложити у чему су преимућства онога што предлажемо за њихову замену.

I

Пред нама је оцена једне нове књиге објављена у угледном књижевном часопису, којој се и као таквој, бар по нашем схватању, могли би чинити приговори. Али оставимо то онима који су позванији од нас да о томе говоре. А ми ћемо се забавити с неколико језичких појава на које смо наишли у тој књижевној оцени. Забавићемо се, на првome месту, питањем облика рекције глагола кретања у правцу чега, уз које би облик њихових детерминатива очекивали у акузативу, а тамо га више пута срећемо у локативу, мада не у свим идентичним случајевима само у овоме облику. И у толико је ово чудније што би језичке прилике пре допуштале употребу облика локатива тамо где је аутор узео акузатив у примеру, рецимо: *Укопани у туђе њиве... војници бране своју сопствену њиву*. Иако рекција основног глагола захтева управо узети облик, овде би се још могла објашњавати употреба локатива потребом приказивања замишљене слике укопаних војника онде где их писац, мислимо аутор оцене, види у положају у коме их види, а искључује се потпуно њихово довођење у тај положај. Зато што стање, односно положај војника, иако последица акције којом су у тај положај доведени у представи аутора испредњачује испред ње и доводи до њеног занемаривања, слаби моћ рекције глагола који ту акцију означава. С овом претпоставком се, како рекосмо, може, штавише, дати преимућство облику локатива над акузативом. Али будући да управни глагол, мада овде дат у облику придева, и с придевском функцијом, и то непосредно испред детерминатива чији облик одређује, ипак не губи своју рекцију, — то оправдава и облик који је писац употребио.

Ни изблиза се сличним моментима не може оправдати употреба локатива у примерима типа: *Онда се током романа испостави да је у роману уведена једна од доста значајних личности*. Облик трпног придева овде није у придевској функцији, већ је саставни део одређеног глаголског облика што означава активну радњу, и има јасну рекцију, која захтева акузатив самосталне речи, а, по добром осећању било ког представника стан-

дарног књижевног језика, искључује могућност употребе дe-терминатива у облику локатива. Ни писац књижевне рецензије у којој овај пример налазимо у свести сигурно није имао узети него други неки глагол, свакако друкчије рекције, *јављати се*, рецимо, или неки њему сличан глагол. Ту се, значи, мисли на једно а говори се друго, или, да прецизније кажемо, у свести напоредо искрсавају два глагола *увести* и *јављати се*, па се при употреби узме први глагол а допуни се обликом самосталне речи који захтева други, и то, разуме се, увек доводи до језичких некоректности, које се у писању увек могу избећи брижљивим прегледањем рукописа пре давања у штампу. Писац о чијем језику овде говоримо, изгледа није склон вршењу ове обавезе, које не може бити разрешен нико ко се лаћа пера.

Тешко се иначе може претпоставити да и овај писац и било ко други од оних што објављују своје написе ма које врсте, уз претпоставку да су прошли кроз школу, нису савладали и схватили основни принцип рекције, о који се ево у писању греша. На неколико страница текста нашега писца нашли смо и трећи, и то од оба анализирана још драстичнији случај у примеру: *И није М. тај који је такво схватање рата усадио у војнику*. Иако схватање није нешто предметно што се конкретно може садити, и иако је веза између ове две представе апстрактна, — глагол *усадити* није престао бити активан, већ се њиме и овде означава кретање у одређеном правцу, а његовом допуном — завршетак тога кретања у појму с именом самосталне речи уз чији облик долази предлог *у*. И, према томе, тај облик мора бити акузатив, а не локатив. Ни околност што перфекат и овога глагола, као свршеног, означава и стање настало по извршењу радње као његов резултат, а не искључиво извршење, што, дакле, тај перфекат има бар делимично и придевско значење, а не само глаголско, — не може оправдати употребу датог облика у наведеном примеру, јер је значење самог извршења радње активног глагола у горњем облику неупоредиво доминантније. До ремећења односа који проистичу из рекције глагола и овде је, ми бар претпостављамо, дошло везивањем допуне (падежног облика с предлогом) за неки други глагол, који се с гла-

голом *усади*ти врзмао или — боље да кажемо — који је искрсао у свести пишчевој при стављању мисли на хартију.

Истом појавом ми објашњавамо ремећење законитости рекције и у реченици: *Мушкарци своју чежњу утапају у песми, бекријању, „акшамлучењу” и будним снови*ма, која нам је пала у очи при читању једног научног прилога у другом једном, сада научном, часопису и од другог аутора. И овде је до нарушавања рекције свакако дошло опет преплитањем другог којег глагола и употребљеног, преплитањем *утапати* и глагола *гасити се*, рецимо, или неког с њим по значењу, или бар по рекцији, сродног глагола, који свакако у идентичним случајевима захтева облик локатива самосталне речи. Ми овим, наравно, само објашњавамо како је могло доћи до употребе дотичног облика, а никако не оправдавамо ову несумњиву језичку неисправност. Њу, наравно, није могуће оправдати ни у језику говорних представника оних крајева који, будући да не знају за употребу локатива, немају осећања за разликовање рекције глагола који иначе управљају једним и другим обликом.

У стандардном књижевном језику пак примери на којима смо се задржали, према ономе што смо поводом њих рекли (пошто се из првог и другог отклони и по један стилски недостатак избацивањем из првог непотребно поновљене именице *њива*, а у другом поновљена реч *роман* замени одговарајућим обликом заменице), — имали би да гласе: први од њих: *Укопани у туђе ниве... војници бране своју сопствену*; други — *Онда се током романа испостави да је у њега уведена једна од доста значајних личности*; трећи — *И није М. тај који је такво схватање рата усадио у војника*. (Много је складније и изразитије на крају било рећи — *улио војнику*); и четврти — *Мушкарци своју чежњу утапају у песму, бекријање, „акшамлучење” и будне снове*.

Не треба, наравно, мислити да истих језичких недостатака нема и код понеког другог писца. У расправи Т. Батистић о локативу (Библиотека Јужнословенског филолога књ. 3. н. с., стр. 24.) бележимо два узастопна примера: *Затворим очи и потонем*

у себи и *Окренуо сам се и заиста потонуо у њој* (из језика књижевника П. Шегедина), од којих је у првом требало казати: *потонуо у себе*, а у другом је локатив још и могао бити употребљен ако се њим хтело рећи да је онај што говори, пошто се окренуо, запазио да се налази у стању потонулости у њој, мада би и ту, свакако, више било на месту да је речено како види себе где је *потонуо у њу*. Јер се активност радње, ако и свршене, означене глаголом *потонути*, јаче осећа него стање које је нестало иза њене извршености. То не можемо рећи за пример, рецимо, из језика Св. Ђоровића: *Завалила се у прашици на чепрка*, који је међу осталим примерима наведен у Синтакси потписаног (на стр. 476), а у којем је придевско значење радног придева *завалила се* код писца испредњачило испред глаголског, па га је овај зато и допунио обликом локатива мада, по нашем осећању, глаголска компонента не заостаје за придевском, те би и овде детерминатив могао бити у акузативу.

II

Писац књижевног приказа о чијем језику говоримо и у другим неким питањима показује доста нехата у писању. Он, поред осталог, односне реченице с корелативом *нешто* везује релативном заменицом *које* у реченици, нпр.: *Али има и нешто епско које се са тим драмским допуњује*, иако и у истом напису исте међуреченичне односе, као што то уосталом редовно чине и сви писци, српски и хрватски, после Вука Караџића — означава заменицом-везником *што* у примеру: *Постоји нешто што се решава на једном другом плану*, где, очевидно место *што* не би могла доћи заменица *које*, колико што ову реч наш писац у претходном примеру није исправно употребио, већ је и у њему требало рећи — *има нешто епско што се тим драмским допуњује*. У својој расправи *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски језик* (на страни 127. Јужнословенског филолога књига XXVI, св. 1—2), у којој смо констатовали да је Вук у сличним случајевима у везничкој служби каткад упо-

требљавао облик средњег рода заменице *који*, ми смо изрично казали да се у савременом књижевном језику у оваквим случајевима у везничкој служби употребљава искључиво *што*. А у својој Синтакси (Савремени српскохрватски језик, књ. II. Београд 1969, на стр. 825) иза констатације да се у језику наших књижевника, па ни у текућој штампи, према корелативима: *нешто, то, сво, оно* или *све* алтернативно са *што* не употребљава релативна заменица *које*, ми наводимо и низ примера из нешто старијих, новијих и најновијих писаца који јасно илуструју ту констатацију. И прилично смо се изненадили када смо наишли на случај поводом којег ово говоримо. А објашњавамо га оним атрибутом *епско* уз заменицу *нешто*, која је ипак и поред њега, односно и заједно с њим, остала неодређена, па то заправо и искључује могућност употребе заменице *које* у функцији везничког знака.

III

Занимљиво је, али ништа није необично, што наш писац напореда са: *без обзира на то што зна историју* пише: *без обзира што се збива у рату, без обзира што је везано за један од најзначајнијих догађаја*, — што — хтели смо рећи — напореда са потпуно исправним првим обликом једног израза, — тај израз даје у бесмисленом елидираном виду, какав се често среће и непрестано понавља у свакодневној језичкој пракси, и у обичном говору, и у дневној штампи, и на радију и на телевизији, па и на позоришној сцени. И зато управо ми и кажемо да није необично што га налазимо и у књижевном есеју овога нашег писца, за кога смо већ рекли да се и иначе небрижљиво односи према језику свога текста. Када ко чини што имајући обзир према нечему, као и када чини што без обзира према овоме или ономе, односно без обзира *на ово* или *оно*, то јамачно треба и рећи. Не може се једна односна реченица употребљавати без ослонца на било шта, она се тј. мора односити на нешто, на ову или ону реч управне реченице, макар она и не била изречена. А везујући се непосредно за прилошки израз *без*

обзира, као и за израз *с обзиром*, или на овај последњи употребљен у још лошијем облику, без предлога *с*, зависна се реченица не ослања ни на шта. Зато се може рећи да је то врло лош језик у коме се испушта допуна прилошком изразу *без обзира* (и изразу: *с обзиром*), која може бити *на то* или *и према томе*. А коректно казан цео израз треба да има облик у коме га је употребио и наш писац у првоме од два овде наведена примера. Он је и другоме морао дати исти такав облик, у коме би гласно — *без обзира на то што се збива у рату...*

IV

Језичке неисправности карактера ових на којима смо се досад задржали, нису реткост ни код других понеких људи од пера. И зато ће се можда писац књижевне оцене у којој смо наишли на приказане језичке неисправности, уколико себе буде у њима препознао, осетити погођеним што баш њему упућујемо прекоре које и многи други заслужују. Ми му зато чинимо уступак на штету ефикасности ове наше интервенције тиме што га не идентификујемо, и што не спомињемо ни публикацију где је његова оцена објављена. Ово друго и из *обзира* према репутацији те публикације и према заслугама дакако које је она стекла у развоју нашег књижевног језика и његова усавршавања, а немарност писца па, *с обзиром* на оно што се у његову тексту могло исправити, и редакције наше публикације према лепотама језика, огледа се и у недостацима стила којим је овај књижевни приказ написан.

Поред већ учињене замерке због понављања по једне речи у прва два анализирана примера и поред не баш најсрећније одабране означене синтагме у трећем, — навешћемо као доказ још само један, али за ово илустративан пример реченице: *Судбину рата решава онај обичан човек који никада није онај који доноси одлуку, али који је редовно онај који својим животом, или својом смрћу, ту одлуку претвара у реалност, у којој је заменица онај три пута употребљена, а заменица који — четири*

пута. Прву од тих речи је, међутим, овде довољно само једанпут поновити, а једно *онај*, и то оно што је на првоме месту употребљено треба сасвим испустити. Заменицу *који* такође ваља једанпут мање узети, а у остала три случаја је употребити наизменично с алтернативним јој везничким знаком *што*. И најзад, место супротног везника *али*, на почетку другог дела овог периода, узети такође супротан, али нешто друкчијег смисла супротан везник *већ*, тако да реченица добије облик: *Судбину рата решава обичан човек, ко ји никада није онај што доноси одлуку, већ редовно онај ко ји својим животом, или својом смрћу, ту одлуку претвара у реалност*. Вештина писања, дакле, као и дар усменог изражавања, није само у спонтаној употреби најадекватнијих језичких средстава, већ и у способности да се осети сувишност сваког језичког знака који није неопходан и да се избегне стереотипност понављања.

М. Стевановић